
ПИЛИПЕНКО К.В.,
кандидат психологічних наук,
доцент, кафедра загальної та
вікової психології, Криворізький
педагогічний інститут ДВНЗ
«Криворізький національний
університет»,
м. Кривий Ріг

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДСТРУКТУР ТА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ

На базі теоретичного й емпіричного дослідження обґрунтовано розробку структури емоційної стійкості особистості, наводяться результати емпіричного дослідження психологічних особливостей емоційної стійкості студентів.

Ключові слова: адаптивність, емоційна стійкість, емоційно-вольова регуляція, психічні стани, психофізіологічні властивості, соціально-перцептивні властивості.

На основании проведенных теоретических и эмпирических исследований обосновывается разработка структуры эмоциональной устойчивости личности, приводятся результаты эмпирического исследования психологических особенностей эмоциональной устойчивости.

Ключевые слова: адаптивность, психические состояния, психофизиологические свойства, социально-перцептивные свойства, эмоциональная устойчивость, эмоционально-волевая регуляция.

On the basis of the theoretical and empirical researches a creation of the structure of the emotional stability of personality is grounded, describes the results of the empiric research of psychological features of students emotional stability.

Key words: adaptiveness, emotional stability, mental conditions, psychophysiological properties, social perceptual properties.

© ПИЛИПЕНКО К.В., 2015

Постановка проблеми. Сучасні умови нашого буття ставлять досить високі вимоги до особистості та поведінки кваліфікованого спеціаліста, до професійної компетенції фахівця, і особливо до його емоційно-вольової сфери. Саме тому доцільним є дослідження психологічних особливостей емоційної стійкості шляхом вивчення її підструктур на етапі первинної професіоналізації особистості, коли надзвичайно актуальним є формування професійно важливих якостей майбутнього фахівця.

Мета статті полягає в представленні результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей емоційної стійкості у студентів шляхом виявлення структури емоційної стійкості та вивчення її підструктур.

Методи дослідження. Дослідження передбачало застосування комплексу методів: *I блок* – «Психодіагностика особливостей емоційної стійкості»: «Методика оцінки емоційної стійкості через продуктивність та якість короткочасного запам'ятовування» О.В. Государєвої (Попової), «16-факторний особистісний опитувальник» (Р.Кеттелла), метод експертних оцінок; *II блок* – «Психодіагностика особистісного потенціалу емоційної стійкості», спрямований на визначення особистісних властивостей, за допомогою методик, спрямованих на дослідження: *емоційно-вольових особливостей (емоційно-вольова*

підструктура ЕС) – «Методика діагностики рівня емоційного вигорання» (В.В.Бойка), «Методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів» (В.В.Бойка); *особливостей нервової системи (психофізіологічна підструктура ЕС)* – тест-опитувальник для вивчення типу нервової діяльності (Я.Стреляу), *психічних станів (когнітивно-рефлексивна підструктура)* – «Методика самооцінки психічних станів» (Г.Айзенка), *толерантності до стресогенних факторів (адаптивний потенціал)* – «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А.Г.Маклакова, С.П.Чермяніна), «Методика діагностики нервово-психічної стійкості, ризику дезадаптації в стресі «Прогноз» (В.А.Бодрова), *соціально-перцептивних властивостей особистості (соціально-перцептивна підструктура)* – Тест-опитувальник психологічної проникливості (О.П.Саннікової, О.А.Кісельової).

Результати експериментального дослідження та їх обговорення. В дослідженні прийняло участь 240 студентів 1-5 курсів, віком від 18 до 23 років. Було сформовано три експериментальні групи: експ.гр.1(1-2 курси), експ.гр.2(3 курс), експ.гр.3(4-5 курси). В результаті кореляційного аналізу отриманих результатів встановлено взаємозв'язки показників емоційної стійкості та показників когнітивних, емоційних та інших особистісних якостей. На рис. 1 представлені значимі

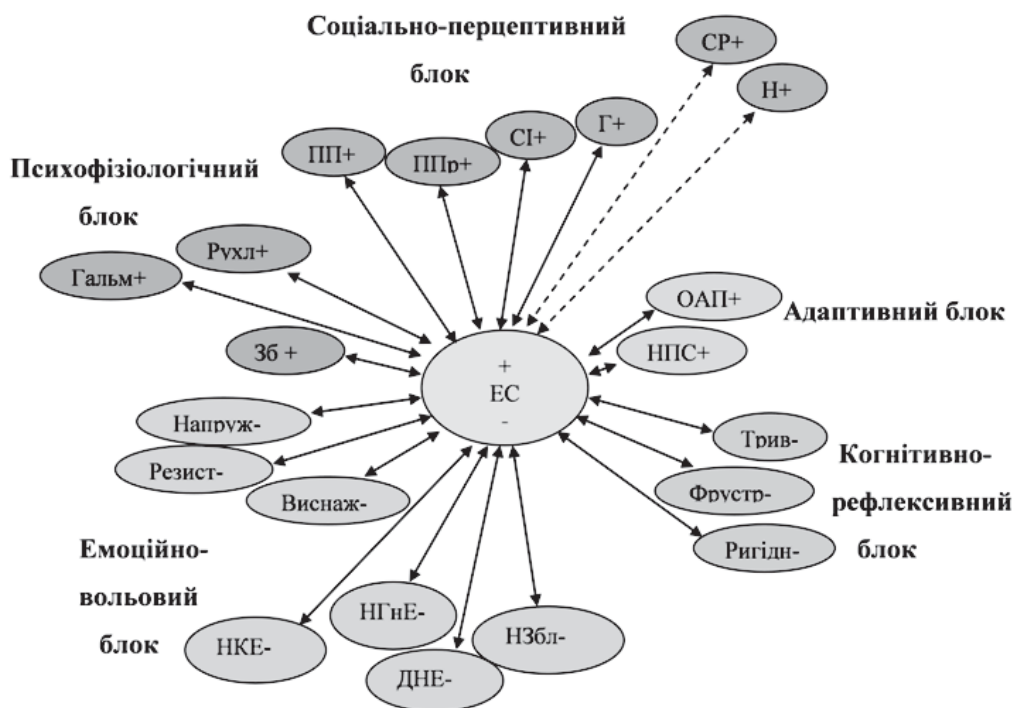


Рис.1. Кореляційна плеяда взаємозв'язків емоційної стійкості з психофізіологічними, емоційно-регулятивними, когнітивно-рефлексивними, адаптивними та соціально-перцептивними характеристиками особистості.

Примітка: \longleftrightarrow зв'язки на 1% рівні значущості;

\dashrightarrow зв'язки на 5% рівні значущості.

кореляційні зв'язки між показниками емоційної стійкості та іншими психологічними та психофізіологічними властивостями студентів.

Значущі коефіцієнти кореляції продемонстрували наявність зв'язків, що зосередилися на двох полюсах й умовно утворили п'ять блоків: зв'язка емоційної стійкості з показниками психофізіологічних особливостей, зв'язки емоційної стійкості з показниками емоційно-вольових властивостей особистості, зв'язки емоційної стійкості з показниками адаптивного потенціалу особистості, зв'язки емоційної стійкості з показниками соціально-перцептивного потенціалу особистості та зв'язки

емоційної стійкості з показниками когнітивно-рефлексивного потенціалу особистості.

На позитивному полюсі виявилися зв'язки емоційної стійкості психофізіологічними характеристиками, що представлені показниками сили процесів збудження нервової системи (Зб), сили гальмівних процесів (Гальм), рухливості нервових процесів (Рухл); зв'язки емоційної стійкості з показниками соціально-перцептивних характеристик особистості, що представлені показниками психологічної проникливості (ПП), психологічної прозорливості (ППр), соціальної інтуїції (СИ), гнучкості у корекції обра-

зу іншого в процесі спілкування (Γ), спрямованості особистості на розуміння іншого (СР), неупередженості (Н); зв'язки емоційної стійкості з показниками адаптивних характеристик особистості, що представлені показниками особистісного адаптаційного потенціалу особистості (ОАП) та нервово-психічної стійкості (НПС). На негативному полюсі сконцентровано зв'язки емоційної стійкості з емоційно-вольовими характеристиками особистості, що представлені показниками «перешкод» у встановленні емоційних контактів особистості: невмінням керувати емоціями, дозувати їх (НКЕ), негнучкістю, нерозвиненістю, невизначеністю емоцій (НГнЕ), домінуванням негативних емоцій (ДНЕ), небажанням зближатися з людьми на емоційній основі (НЗбл); а також показниками фаз синдрому емоційного вигорання особистості: напруження (Напруж), резистенції (Резист), виснаження (Виснаж). Крім того, на негативному полюсі виявилися зв'язки емоційної стійкості з когнітивно-рефлексивними характеристиками особистості, що представлені показниками самооцінки психологічних станів: тривожності (Трив), фрустрації (Фрустр), Ригідності (Ригідн).

Психологічні та фізіологічні властивості, що мають найбільші взаємозв'язки з емоційною стійкістю, посіли провідне місце та розташовані у плеяді якнайближче до емоційної стійкості. Серед таких властивостей нервово-психічна стійкість (НПС+) - $r=0,608$, особистісний адаптаційний потенціал (ОАП+) - $r=0,597$, фрустрація (Фрустр-) - $r=0,504$, тривожність (Трив-) - $r=0,496$, сила процесів збудження нервової системи (Зб+), при $p \leq 0,01$. Найменш кореляційно зв'язані з емоційною стійкістю властивості найбільш віддалені у кореляційній плеяді.

До таких властивостей належить спрямованість особистості на розуміння іншого (СР+) - $r=0,149$, неупередженість (Н+) - $r=0,173$, при $p \leq 0,05$.

Вивчення підходів вчених щодо розуміння емоційної стійкості (Л.М. Аболін, І.Ф. Аршава, М.І. Дьяченко, Є.П. Ільїн, Г.С. Нікіфоров, А.Є. Ольшаннікова, С.М. Оя, Н.І. Пов'якель, О.Я. Чебикін, та ін.) дозволило теоретично обґрунтувати структуру емоційної стійкості особистості. Базуючись на основних позиціях системно-структурного підходу як одного з сучасних розширень загальної теорії систем, та враховуючи отримані результати дослідження нами розроблена структура емоційної стійкості, кожна з підструктур якої маючи системні зв'язки з іншими має власну специфічну функцію. Тож структура емоційної стійкості особистості включає п'ять підструктур: психофізіологічну, що є субстратом психічної діяльності; емоційно-вольову, що включає процеси саморегуляції особистості; адаптивну, що спрямована на особистісний адаптаційний потенціал; когнітивно-рефлексивну, що відображає оцінку власних станів, почуттів, переживань, аналіз цих станів і формулювання відповідних висновків; соціально-перцептивну, що включає психологічну проникливість та її складові.

Для вивчення представленості кожної з підструктур у структурі емоційної стійкості було застосовано вищезазначений комплекс психодіагностичних методик дослідження. У таблиці 1 представлено середні показники психофізіологічної підструктури емоційної стійкості.

Статистичний аналіз результатів вказує на те, що високий рівень прояву процесів збудження, а також рухливості нервових процесів, є характерним для усіх експериментальних груп, в

Табл.1.

Показники та особливості прояву психофізіологічної підструктури емоційної стійкості студентів

Методика дослідження	Показники психофізіологічної підструктури емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		\bar{X}	σ	\bar{X}	σ	\bar{X}	σ	\bar{X}	σ
Тест-опитувальник особливостей нервової діяльності Я.Стреляу	• Рівень процесів збудження	49.8	12.5	51.2	13.4	53	10.4	51,3	12,2
	• Рівень процесів гальмування	50.7	11.6	55.1	10.4	56.6	9.4	54,1	10,8
	• Рівень рухливості нервових процесів	58.7	10.8	57.3	11.4	59.2	12.7	58,4	11,6

той час як середньостатистичний високий рівень процесів гальмування у експ.гр.1 (у студентів 1-2 курсів) нижчий ніж у двох інших групах, тобто нижчий загального середньостатистичного рівня.

Дослідження значимої різниці середнього рівня процесів гальмування між експериментальними групами за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (One-Way ANOVA) підтвердило наявність відмінностей на максимальному значимому рівні ($p=0.001$). У таблиці 2 представлено середнє арифметичне числових по-

казників емоційно-регулятивної підструктури емоційної стійкості.

Отримані результати свідчать про те, що такі «перешкоди» у встановленні емоційних контактів, як: невміння керувати емоціями, дозувати їх, негнучкість, нерозвиненість емоцій, домінування негативних емоцій, небажання студентів психологів зближатися на емоційній основі, - мають абсолютно незначні прояви у всіх трьох експериментальних групах та зберігають свій низький рівень вираженості протягом навчання у вузі.

Порівняння експериментальних

Табл.2.

Показники та особливості прояву емоційно-вольової підструктури емоційної стійкості студентів

Методики дослідження	Показники емоційно-вольової підструктури емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		\bar{X}	σ	\bar{X}	σ	\bar{X}	σ	\bar{X}	σ
«Методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів» (В.В.Бойка)	• Невміння керувати емоціями, дозувати їх	2.2	1.2	2.0	1.0	2.0	1.0	2,1	1,1
	• Неадекватний прояв емоцій	3.0	1.0	2.9	1.1	2.4	1.2	2,8	1,1
	• Негнучкість, нерозвиненість емоцій	2.4	1.3	2.0	1.4	2.0	1.4	2,1	1,4
	• Домінування негативних емоцій	1.4	1.1	1.5	1.2	1.4	1.4	1,5	1,2
	• Небажання зближ. на емоц. основі.	2.2	1.2	2.2	1.1	2.3	1.2	2,2	1,1
«Методика діагностики емоційного вигорання» (В.В.Бойка)	• Напруження	29.6	19.5	34.4	21.7	34.9	26.1	33	22,6
	• Резистенція	61.8	15.8	58.6	14.7	57.7	20.1	59,4	17,1
	• Виснаження	39.3	19.3	42.7	17	42.7	22.9	41,6	19,9

Табл.3.

Показники та особливості прояву когнітивно-рефлексивної підструктури емоційної

Методика дослідження	Показники когнітивно-рефлексивної підструктури емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		\bar{X}	σ	\bar{X}	σ	\bar{X}	σ	\bar{X}	σ
«Методика самооцінки психічних станів» (Г.Айзенка)	• Тривожність	10.3	3.6	9.2	4.1	9.8	4.2	9,7	4
	• Фрустрація	10.3	4.0	8.2	4.2	9.1	4.2	9,2	4,2
	• Ригідність	11.6	3.0	10.1	3.7	10.2	4.1	10,6	3,7

груп за середніми показниками та особливостями прояву емоційно-вольової підструктури, а також статистичний аналіз отриманих даних за методикою діагностики емоційного вигорання В.В. Бойка свідчить про несформованість у експериментальних групах такої фази синдрому емоційного «вигорання» як напруження. Крім того, очевидним є формування (та сформованість у студентів 1-2 курсів) у студентів фази резистенції та виснаження. Більш детальний аналіз показав, що експ.гр.1 на максимально значимому рівні ($p=0,001$) відрізняється від 2 та 3 експ.груп за таким симптомом синдрому емоційного вигорання як «загнаність до клітини».

У таблиці 3 представлено середнє арифметичне числових показників Табл.4.

Показники та особливості прояву підструктури адаптивного потенціалу емоційної стійкості студентів

Методики дослідження	Показники адаптивного потенціалу емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		\bar{X}	σ	\bar{X}	σ	\bar{X}	σ	\bar{X}	σ
«БОО «Адаптивність» (Г.Маклакова, С.Чермяніна)	• Нервово-психічна стійкість	39.0	12.8	37.0	11.9	35.6	13.3	37,2	12,7
	• Особистісний адаптаційний потенціал	65.1	16.5	62.8	15.1	60.9	17.9	62,9	16,6
«Методика «Прогноз» (В.Бодрова)	• Нервово-психічна стійкість	25.2	8.8	24.5	7.6	23.4	7.6	24,4	8

Табл.5.

Показники та особливості прояву соціально-перцептивної підструктури емоційної стійкості студентів

Методика дослідження	Показники соціально-перцептивної підструктури емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ
Тест-опитувальник психологічної проникливості (О.П.Саннікової, О.А.Кісельової)	• Психологічна проникливість	18,8	2,5	19,6	2,4	19,1	2,0	19,2	2,3
	• Психологічна прозорливість	20,8	4,6	20,3	4,8	21,7	6,1	20,9	5,2
	• Соціальна інтуїція	21,6	5,0	20,6	5,0	23,0	4,9	21,7	5,0
	• Гнучкість здатності до корекції образу	22,0	4,6	21,4	4,7	21,6	5,2	21,7	4,8

татів показав, що найбільшу інтенсивність прояву у студентів має ригідність, а найменшу фрустрація. Статистична обробка отриманих результатів (One-Way ANOVA) показала, що експериментальні групи мають статистично значимі відмінності у рівнях прояву таких показників когнітивно-рефлексивного підструктури емоційної стійкості, як: фрустрація ($p < 0,01$) та ригідність ($p < 0,05$).

У таблиці 4 представлено середнє арифметичне числових показників підструктури адаптивного потенціалу емоційної стійкості.

Аналіз отриманих результатів дослідження особливостей такого показника соціально-перцептивної підструктури емоційної стійкості як психологічна проникливість вказує на відмінності у рівнях його прояву. Експ. гр.1 має найнижчий рівень середнього показника прояву психологічної проникливості, тоді як найвищий рівень у експ.гр.2. Найнижчий у даній виборці рівень психологічної прозорливості – якості, що характеризується баченням психологічних проблем іншої людини, глибоким проникненням до її внутрішнього світу, розумінням її переживань,

чіткістю, легкістю, швидкістю виникнення психологічного образу іншого, – притаманний експ.гр.2, а найвищий експ.гр.3. Також в результаті аналізу отриманих результатів виявилось, що найнижчий у даній виборці рівень соціальної інтуїції характерний для експ. групи 2, найвищий – експ. групі 3.

Окрім того, в результаті аналізу виявилось, що найнижчий середній показник раціональної корекції образу іншого у процесі спілкування є притаманним для експ.гр.2, а найвищий – експ.гр.1.

Дослідження значимої різниці середнього рівня прояву показників соціально-перцептивного компоненту емоційної стійкості між експериментальними групами (One-Way ANOVA) підтвердило наявність відмінностей на дуже значимому рівні ($p = 0,01$) лише за соціальною інтуїцією.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Теоретично та емпірично обґрунтовано виявлення структури емоційної стійкості особистості, з такими підструктурами, як: психофізіологічна, емоційно-вольова, когнітивно-рефлексивна, адаптивний потенціал та соціально-перцептивна.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека / Л.М. Аболин. - Казань, 1987. - 267 с.*
2. *Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Евгений Павлович Ильин. 2-е изд. - СПб.: Питер, 2007. - 783 с.*
3. *Чебыкин А.Я. Проблема эмоциональной устойчивости / А.Я. Чебыкин [Южноукраинский педагогический университет им.К.Д.Ушинского]. - О.,1995. - 195 с.*